

Ο γιος του Σαούλ

Τον Δεκέμβριο είδαμε τον *Γιο του Σαούλ* και μας φάνηκε πως δεν ήταν απλά 'ακόμη μία ταινία' για το Ολοκαύτωμα. Μετά από μικρές σκόρπιες συζητήσεις μεταξύ μας, με τον Γιάννη, την Κωνσταντίνα και το βλέποντας το υλικό που έστειλε η Αλεξάνδρα, είπαμε να γράψουμε κάτι. Δυο λόγια για το στόρι της ταινίας πρώτα. Το φιλμ εκτυλίσσεται μέσα στο Άουσβιτς. Κεντρικός ήρωας είναι ο Σαούλ Αουσιέντερ ('ξένος' στα γερμανικά), ένας ούγγρος εβραίος, μέλος του τελευταίου Sonderkommando του Άουσβιτς που εξεγέρθηκε ένοπλα τον Οκτώβριο του 1944. Τα sonderkommando ήταν ειδικές ομάδες εβραίων που τους ανατίθεντο συγκεκριμένες 'εργασίες' στα στρατόπεδα εξόντωσης, όπως το να οδηγούν τους μελλοθάνατους εβραίους στους θαλάμους αερίων και

να τους κόβουν τα μαλλιά, να τους αφαιρούν τυχόν χρυσά δόντια, να μαζεύουν τα πτώματα τους από τους θαλάμους και να τα βάζουν στους φούρνους. Οι γερμανοί σε κανένα στάδιο της διαδικασίας δεν έπρεπε να έρχονται σε επαφή με το εβραϊκό σώμα. Σταδιακά εξοντώνονταν με τον ίδιο τρόπο και τα sonderkommando, όπως και όλοι οι υπόλοιποι. [1] Ο Σαούλ, ένας από αυτούς, έχει απογίνει ένα ρομπότ. Κάνει ανεπαίσθητα τις καθημερινές κινήσεις που περιβάλλουν τον θάνατο, αδειασμένος από συναισθήματα. Κατά τη διάρκεια 'αδειασματος' ενός θαλάμου αερίων, λοιπόν, ένα νεαρό αγόρι αναπνέει ακόμη. Καλείται ο γιατρός του στρατοπέδου που το αποτελείώνει. [2] Δεν έπρεπε να υπάρχει κανένας μάρτυρας από εκεί. Ο Σαούλ έκτοτε συμπεριφέρεται σαν το αγόρι αυτό να ήταν ο γιος του και κάνει σκοπό της ύπαρξής του να βρει έναν ραβίνο ώστε να θάψει το παιδί με βάση το τυπικό της εβραϊκής θρησκείας. Δεν τον νοιάζει στιδήποτε άλλο, ακόμα και η εξέγερση που οι άλλοι sonderkommando ετοιμάζουν.

Ο Λάσλο Νέμες, ο σκηνοθέτης της ταινίας έχει χάσει σχεδόν όλους τους προγόνους του στο Άουσβιτς, έχει σπουδάσει ιστορία και έχει γνώση της σχετικής βιβλιογραφίας γύρω από τα στρατόπεδα και το Ολοκαύτωμα. Αλλά επίσης ο Νέμες έχει και μια άποψη για το πώς θα έπρεπε να γυρίζονται ταινίες γύρω από το Ολοκαύτωμα, θεωρώντας ότι είναι εντελώς ανήθικο να μετουσιώσεις σε θέαμα την απόλυτη φρίκη. Και για αυτό ακριβώς προκύπτουν κάποιες ιδιαιτερότητες. Το ενδιαφέρον είναι ότι η ταινία δεν προσπαθεί και δεν αγχώνεται να δείξει ή να μεταδώσει ή να αποτυπώσει όλη την αλήθεια γύρω από τα στρατόπεδα. Αν κανείς/καμιά έχει διαβάσει τον Πρίμο Λέβι, τον Ζαν

Αμερύν και τα γραπτά άλλων επιζώντων ή ιστορικά βιβλία θα μπορεί να αναγνωρίσει στην ταινία του Νέμες συνήθεις εικόνες της εξοντωτικής, σωματικά και ψυχικά, καθημερινότητας του στρατοπέδου, ωστόσο βλέποντας την ταινία του Νέμες και μόνο, αυτές οι σκηνές βρίσκονται στο περιθώριο του κινηματογραφικού πλάνου. Είναι σίγουρα ενδιαφέρον σε αυτό το πλαίσιο ότι αφού η οπτική αναπαράσταση μπαίνει στο περιθώριο, άλλες αισθήσεις όπως η ακοή διεκδικούν πιο κεντρικό ρόλο. Στα στρατόπεδα, για παράδειγμα, οι θάλαμοι αερίων κλειδώνανε και το χημικό αέριο Zyklon B έπεφτε από την οροφή, οι μελλοθάνατοι εβραίοι προσπαθούσαν μάταια να βρουν διέξοδο από το δωμάτιο, πολλοί γυρνούσαν προς την πόρτα από την οποία είχαν μπει προσπαθώντας να την ανοίξουν. Στην ταινία φαίνονται μόνον οι sonderkommando έξω από τους θαλάμους, ακούγοντας μόνον τον ήχο από τις κραυγές και τα αγωνιώδη χτυπήματα πάνω στις πόρτες. Έτσι γυρίζει ο Νέμες την ταινία.

Η φρίκη αν και βρίσκεται παντού, διαφεύγει από το μάτι του θεατή. Παρόλο που εμφανίζεται θραυσματικά όμως, παραμένει επιβλητική. Η θέαση ακολουθεί πολλές φορές έναν μονοκάμερο τρόπο γυρίσματος με θολά πλάνα που δείχνει τι υπάρχει στο περιθώριο του βλέμματος του Σαούλ, ανακατεύοντας το στομάχι. Ο Σαούλ προσπαθεί να κάνει μια κανονική ταφή για τον 'γιο του', ενώ γύρω του διαδραματίζεται το ανείπωτο. Φωτιές, πυροβολισμοί, μεγάλες τάφοι όπου στοιβάζονται τα πτώματα και καίγονται. Θεματολογικά η ταινία αγγίζει τα ακανθώδη ζητήματα των sonderkommandos ή της αντίστασης των εβραίων στα στρατόπεδα, αλλά και πάλι το πλέον σημαντικό που έχει να πει σε επίπεδο αναπαράστασης είναι το σχόλιο της πάνω στο (α) δύνατον των αναπαραστάσεων του Ολοκαυτώματος. [3] Μολονότι υπάρχει αμχανία απέναντι στο ντελiriaκό της γύρισμα, που θυμίζει βιντεοπαιχνίδι, η Shoah είναι βέβαια εκεί. Η αλήθεια, άλλωστε, μιας τέτοιας εμπειρίας, δεν μπορεί να μεταδοθεί με τη στεγνή καταγραφή ακόμη και των ιστορικών ντοκιμαντέρ. [4] Ο Νέμες φτιάχνει μεν ένα φιλμ μυθολογίας αλλά δεν αναπαριστά το μη αναπαραστάσιμο, δεν ενδιαφέρεται να προσθέσει πληροφορίες ή να παράσχει συνολική γνώση, αλλά προτείνει ένα νέο τρόπο να δεθεί το νόημα με την αλήθεια και να παραχθεί ερμηνεία όχι έξω αλλά πέρα από τα φρικτά γεγονότα. Εκεί είναι ίσως η ουσία γύρω από το κεντρικό ζήτημα της ταινίας, την ταφή του γιου του Σαούλ. Πρόκειται για μια εστίαση πάνω στην ψυχική επιβίωση μέσα στο Άουσβιτς. Ο Σαούλ επιχειρεί μέσω της ταφής του 'γιου του' να διασωθεί ως άνθρωπος, όχι απλώς ως φυσική οντότητα, εγγράφοντας ένα 'ανθρώπινο υπόλειμμα' (το πτώμα) στην ανθρώπινη κοινότητα. Κλέβοντας χρόνο από τις φρικτές εργασίες του sonderkommando προσπαθεί να φέρει ένα ίχνος κανονικότητας, αυτό της διαβατήριας τελετής της ταφής, στον κατεξοχόν τόπο του μη-κανονικού. Έτσι, να λυτρώσει τον νεκρό και διαμέσου αυτού να λυτρωθεί ο ίδιος. Ένας αγώνας εξόδου.

Η εξέγερση των Sonderkommandos απέτυχε. Όσοι γλίτωσαν,

[1] Βλ. και *Sonderkommando: Μέσα από την κόλαση των θαλάμων αερίων*, Σλόμο Βενέτσια, Πατάκης (2008), *Αυτοί που βούλιαξαν και αυτοί που σώθηκαν*, Πρίμο Λέβι, Άγρας (2000) και *We Wept Without Tears. Testimonies of the Jewish Sonderkommando from Auschwitz*, Gideon Greif, Yale University Press (2005).

[2] Η ιστορία αυτή δεν είναι επινοημένη. (Λέβι, 2000: 57-59)

[3] Οι προβληματισμοί πάνω στο πως των αναπαραστάσεων του Ολοκαυτώματος ανακινήθηκαν με ορμή τη δεκαετία του 1980 μετά το σπουδαίο ντοκιμαντέρ SHOAH του Claude Lanzmann, 9,5 ωρών, και το συνέδριο των ιστορικών το 1990 στην Καλιφόρνια, του οποίου τα πρακτικά δημοσιεύτηκαν στον τόμο *Probing the Limits of Representation: Nazism and the 'Final Solution'*, επιμελημένη από τον ιστορικό και επιζώντα Saul Friedland-

er. Το συνέδριο ασχολήθηκε με τα ζητήματα της αναπαραστασιμότητας της μοναδικότητας του Ολοκαυτώματος, της άρνησης/σχετικοποίησης του αλλά και της συγκρισιμότητάς του, χωρίς να επικεντρώνεται στα ιστορικά έργα αλλά κρίνοντας και κινηματογραφικές ταινίες. Άλλος πόλος ενδιαφέροντος που σχολιάστηκε από πολλούς ιστορικούς υπήρξε το έργο του Hayden White (*Meta-History*, 1973), του κυριότερου εκπροσώπου του μεταμοντερνισμού στην ιστορική επιστήμη. Σύμφωνα με τον White (*Historical Discourse and Literary Theory*, 2011), το Ολοκαύτωμα ως γεγονός απαιτεί αναπαραστασιακούς τρόπους, επεξηγηματικά μοντέλα και ηθικές στάσεις που η παραδοσιακή επαγγελματική ιστοριογραφία δεν μπορεί να παράσχει, με τον φετιχισμό με τα γεγονότα και τίποτα άλλο πλην των γεγονότων.

[4] Κι ο Lanzmann χαρακτήρισε π.χ. το ντοκιμαντέρ του «μυθολογία του πραγματικού»!

καταφεύγουν σε μια καλύβα στο δάσος για να πάρουν μια ανάσα. Εκεί τους βλέπει ένα παιδί σαστισμένο. Ο Σαούλ χαμογελάει. Το πλάνο γίνεται πιο ευκρινές. Εκεί τους βρίσκουν οι γερμανοί και τους σκοτώνουν. Δεν υπάρχουν ήρωες στην κλειστοφοβική κόλαση της ζώνης θανάτου του Άουσβιτς. Ο Αμερύ (*Πέρα από την Ενοχή και την Εξιλέωση*, 2010) έγραψε για το πως επεδίωκε ο κάθε κρατούμενος να τα βγάλει πέρα, να βρει νόημα μέσα στη φρίκη, να αντιμετωπίσει την εκμηδένισή του μέσα από σχήματα κατανόησης της φρίκης, μέσα από δεσμούς με άλλους, με την αφιέρωση σε μια υψηλότερη ιδέα (μέσω της πολιτικής συνείδησης, της θρησκευτικής κ.τ.λ.). Ο Νέμερ φαίνεται να αποτυπώνει κινηματογραφικά αυτή τη μαρτυρία και στη μεγάλη λίστα με ταινίες για τη Shoah, να βάζει πλέον μια μεγάλη τομή.

‘ΡΚΚ – Οτσαλάν, Λευτεριά στο Κουρδιστάν!’

Με τον Κώστα στα 16-17 μας το φωνάζαμε στους δρόμους. Φορούσαμε παλαιστινιακά, ακούγαμε κασέτες Άσιμου, διαβάζαμε το μανιφέστο του γιουνταμπόμπερ και προκηρύξεις της 17N, βάζαμε κάνα αλφάδι στον τοίχο και μαθαίναμε γκραφίτι. Το πρώτο μάλιστα γκραφίτι μας ήταν μα τεράστια σημαία του Ρ.Κ.Κ. μέσα στο προαύλιο του λυκείου. Από δίπλα γράψαμε ‘λευτεριά στο Κουρδιστάν’. Τα καλοκαίρια με τον πατέρα του Κώστα, που ‘ταν παλιός πασόκος, συζητάγαμε για πολλά, μεταξύ άλλων και τους Κούρδους. Μας έλεγε πως μέχρι και στρατόπεδα εκπαίδευσης Κούρδων μαχητών είχε στήσει το κόμμα κάπου στα βόρεια της ελληνικής επαρχίας... Εμείς μάλλον σκεφτόμασταν το πασόκ σαν μέρος της μεγάλης αριστερής εξίσωσης ή και εθνικής υπόθεσης, δεν πολυθυμάμαι, πάντως τα στοχάδια του ‘ελληνικού μετώπου’ τα σβήναμε. Μετά, μεγαλώνοντας καταλάβαμε πως ο κόσμος δεν είναι τελικά τόσο αθώος και ότι το πασόκ εφαρμόζε μια συνεπή εθνική πολιτική που έλεγε ότι ‘ο εχθρός του εχθρού μου είναι ο φίλος μου’. Εξ ου και η συμπάθεια και η στήριξη προς τους Κούρδους. Αυτή η αμήχανη παραδοχή έμεινε αμήχανη μέχρι πολύ πολύ αργότερα όταν δυο πράγματα συνειδητοποιήσαμε με τον Κώστα. Ένα: τελικά υπήρχε κράτος και όλες οι γκρίνιες περί του αντιθέτου δεν ήταν τίποτα πέρα από σαπουνάδα (χωρίς δάκρυα!) που όμως μπαίνει στα μάτια. Και δύο: πως τα κράτη δεν έχουν φίλους ούτε συναισθήματα, έχουν συμμάχους και εχθρούς. Πολύ βολικά συνήθως τα συναισθήματα μάλιστα ακολουθούν τα συμφέροντα. [1] Είναι βέβαιο ότι κανένας φιλο-αραβισμός δεν προκύπτει από πλευράς του ελληνικού κράτους σε ιδεολογικό επίπεδο και ούτε κάποιος φιλο-κουρδισμός. Τα βάσανα των κούρδων εδώ και δεκαετίες από την τουρκική μπότα μόνον τα προσβάλλει που τα πιάνει στο στόμα του ο ελληνικός σεμός.

Για αυτούς τους λόγους δεν είναι και τόσο απλά τα πράγματα στην, από ελληνική σκοπιά και θέση, δημόσια υποστήριξη των Κούρδων στο Κομπάνι κ.τ.λ. Και αυτό γίνεται ακόμα πιο προφανές όταν συνειδητοποιείς ξαφνικά ότι ολόκληροι αριστεροί, αναρχικοί, ακροδεξιοί στην Ελλάδα και, φυσικά, ολόκληρο ελληνικό κράτος έχουν την ίδια άποψη στην τελική: αλληλεγγύη στους Κούρδους μαχητές! Ή, για να ‘μαστε δίκαιοι, από διαφορετική σκοπιά ιδεολογικά προκύπτει η ίδια πρακτική κατάληξη. Και να ‘σου κάτι σκατά μπλογκ της ευρείας φιλελε ηλιθιότητας να σου κάνουν αφιερώματα για την άμεση δημοκρατία στο Κομπάνι και να ‘σου η χρυσή αυγή να κοτσάρει φωτογραφίες των ηρωικών Κούρδων, ίσως και τις ίδιες που βάζουμε οι αριστεροί...

Εμείς, θα πει κάποιος, δεν έχουμε στο νου μας κρατικά συμφέροντα αλλά υποστηρίζουμε τα δίκια των μειονοτήτων ή των καταπιεσμένων λαών κ.τ.λ. Ήδη η έννοια του ‘λαού’ βρωμάει όμως, το ξέρουμε και

από εδώ. Μια έννοια ανέκαθεν συνδεδεμένη με την πατρίδα και το έθνος, τις κλασικές αξίες της δεξιάς και των φασιστών. Ποιος γυρεύει άραγε ακόμα συσπείρωση γύρω από αυτά μετά από δυο ολόκληρα παγκόσμια σφαγεία και τόσες τοπικές, γνωστές ή άγνωστες, σφαγές; Ακόμη χειρότερα, είμαστε πια στη φάση του «μετά-». Του «μετα-»αντι-ιμπεριαλισμού. Γίνονται πόλεμοι για να ‘σωθούν’ μειονότητες και δημοκρατίες, ή ακόμη ‘για να αποτραπεί ένα νέο Άουσβιτς’. Ποιο ήταν, όμως, το μάθημα της Λιβύης; Οι ‘επαναστάτες’ να κλείνουν σε κλουβιά μαύρους Αφρικανούς και να τους ταΐζουν μπανάνες. Οι Κούρδοι στην περίπτωση του συριακού εμφυλίου ήταν και παραμένουν ο πιο συμπαθητικός κρίκος – μια για δεκαετίες καταπιεσμένη μειονότητα από τον βασιλιά Ασάντ και τις φρικτές του συμμαχίες με δολοφόνους. [2] Και η συναισθηματική μας στήριξη είναι αυτονόητη. Φυσικά, να τη χέσουν τη συναισθηματική μας στήριξη οι Κούρδοι. Αλλά το ερώτημα είναι: πώς μπορείς μέσα από το ελληνικό περιβάλλον και την ελληνική θέση θέασης των πραγμάτων να υποστηρίξεις ανοικτά το παιχνίδι της μιας πλευράς στον συριακό εμφύλιο την ώρα που στήνονται κράτη στην έρημο – μην γνωρίζοντας μάλιστα όλες τις πλευρές του παιχνιδιού τόσες χιλιάδες χιλιόμετρα μακριά, ενώ ταυτόχρονα έχεις την προνομιακή θέαση του να βλέπεις καθαρά πως «διαβάζει» και «αντιδρά» στον συριακό εμφύλιο από την Αθήνα το κράτος σου; Η απάντηση είναι απλή. Δεν γίνεται!

Το 2012 πάλι, για κάποιο λόγο έπεσα σε μια μεγάλη συγκέντρωση στο Βερολίνο που μου προκάλεσε την ίδια αμηχανία. Πολλές anti-fa σημαίες, μια υπογραφή τουλάχιστον έλεγε anti-fa arab και πολλά πανό του Ρ.Κ.Κ., με ή χωρίς τη φάσα του Οτσαλάν ή και αριστερών τουρκικών οργανώσεων μεταναστών. Την προηγούμενη εβδομάδα είχαν λάβει χώρα εκτεταμένες συμπλοκές τουρκικών (γκρίζων λύκων) και κούρδων στο Κρόϊτσμπεργκ. Ομάδες των 10 ή των 20 την πέφτανε σε μαγαζιά με ντόνερ κ.τ.λ. Ομάδες περιφρούρησης είχαν στηθεί γύρω από τα μαγαζιά. Η γερμανική αστυνομία που σε άλλη φάση αν κολλούσε αυτοκόλλητο ‘σε περιοχή που δεν πρέπει’, μπορεί να σε τραβούσε, άφησε το όλο σκηνικό να συμβαίνει για έξι ώρες. Η διαδήλωση ήταν αφιερωμένη σε αυτά τα γεγονότα. Η αμηχανία δεν προκλήθηκε φυσικά από κάποιον άδικο χαρακτήρα της διαδήλωσης αλλά από τη συνειδητοποίηση πως, με ελληνικά χαρτιά και πολιτικοποίηση, είχα βρεθεί έστω για λίγο στο μέσο μιας διαδήλωσης που φώναζε περίπου τα συνθήματα που φώναζα κι εγώ στο λύκειο. Σίγουρα, από άλλη σκοπιά, αλλά στην τελική, από την ίδια σκοπιά. Μάζεψα την αμηχανία μου και έφυγα. Μερικές φορές τα ταμπού, είπα, είναι για να μην σπάνε και η αμηχανία δείγμα υγείας.

Stepanyan TSP

[1] Όμως, ταυτόχρονα, πέρα από αθώος ούτε απλός είναι ο κόσμος... Η ιδεολογία δεν είναι απλά συναισθήματα και δεν ακολουθεί απλώς τα συμφέροντα, αλλά περίπλοκα μπλέκεται μαζί τους. Για να πούμε το τετριμμένο mega-παράδειγμα... γιατί οι ναζί – ολόκληρο τρίτο ράιχ – διακινδύνευε να χάσει παγκόσμιο πόλεμο, που τον έχασε, δεσμεύοντας πολεμικό υλικό (τρένα και ανθρώπους) για τους (ασήμαντους αριθμητικά) εβραίους της Ρόδου και της Αθήνας που λίγο μόλις μετά την άφιξή τους στα στρατόπεδα, θα τους εξόντωνε, αντί να στείλει τα τρένα και τους στρατιώτες στο ρωσικό μέτωπο; Ή γιατί δεν έβαζε απλά τους εβραίους της Ρόδου και της Αθήνας να δουλέψουν τζάμπα σαν σκλάβοι για να καρπωθεί η ναζιστική μηχανή λίγο ακόμα φαί για τον στρατό της; Ε να, γιατί υπήρχαν και καθαροί ιδεολόγοι εκεί στο Βερολίνο!

[2] Από το πρώην στέλεχος των ναζί και σφαγέα της Θεσσαλονίκης Αλόις Μπρούνερ μέχρι τη χρηματοδοτούμενη από τους μουλάδες του Ιράν και θεοκρατική Χεζμπολάχ.